

מאיר קולט (קולטונוביץ) ז"ל

מוילנה לנמל תל אביב

13/3/1991 - 5/12/1912

כ"ה כסלו תרע"ג - כ"ז אדר תשנ"א

בס"ד

הוצאה לאור: אברהם שלמה קולט
רחוב עמנואל קוז'ידלו 3 פתח תקוה
מהדורה ראשונה: 26/1/2020
עריכה: אברהם שלמה קולט
טלפון: 054-6226898

כל הזכויות שמורות למוציא לאור ©

שְׁקֵט, שְׁקֵט, בְּנֵי נַחֲרִישָׁה
כָּאן צוֹמְחִים קְבָרִים
הַשּׁוֹנְאִים אוֹתָם נִטְעוּ
פֹּה מִעֲבָרִים
אֶל פּוֹנָאר דְרָכִים יוֹבִילוּ
דְרֵךְ אֵין לְחֹזֵר
לְבָלִי שׁוֹב הֵלֶךְ לוֹ אָבֵא
וְעַמּוֹ הָאוֹר

חיבר שמריהו קצ'רגינסקי, תרגם מאידיש אברהם שלונסקי

תוכן העניינים

- .1 ספור חיים
- .2 וילנה היהודית
- .3 פונאר
- .4 כ"ג יורדי הסירה
- .5 תמונות ותעודות
- .6 הקדושים ממשפחת קולטונוביץ הי"ד שנרצחו בפונאר
- .7 ביבליוגרפיה ומקורות

1. ספור חיים

אבי מאיר קולט (קולטונוביץ) ז"ל נולד בנר ראשון של חנוכה כ"ה כסלו תרע"ג 5.12.1912 בוילנה ליטא (בזמנו פולין) להוריו סבי ר אברהם יצחק קולטונוביץ הי"ד (בן ר' חיים ז"ל ושרה ז"ל) נספה בשואה (וילנה-פונאר) ולאמו סבתי סערל סוניה קולטונוביץ ז"ל הי"ד (בת ר' חיים מרדכי מיליקובסקי ז"ל ובתיה טייבא ז"ל) נספתה בשואה (וילנה-פונאר). לאבי היו שתי אחיות ואח: דודתי מרים קולטונוביץ הי"ד נספתה בשואה (וילנה-פונאר), דודתי בתיה קולטונוביץ הי"ד נספתה בשואה (וילנה-פונאר), דודי ר' ברוך קולטונוביץ (נעלם בזמן השואה).

סבי אברהם יצחק הי"ד, שעל שמו אני קרוי, נולד בוילנה בשנת תרמ"ו 1886, היה יהודי מסורתי, ציוני וגאה, סוכן ביטוח במקצועו והתגורר ברחוב זבלנה 24 (היום פילימו פינת טרקו) בוילנה.

סבתי סערל סוניה קולטונוביץ לבית מיליקובסקי, נולדה בשנת תרמ"ו 1886 בעירה קרבו שליד וילנה. סבתי וסבתי נשאו בשנת 1909.

סבתי סוניה קולטונוביץ הי"ד, היתה חברת הנהלה בבית החולים "משמרת חולים", חברה לעזרה רפואית לעניים בוילנה. כמו-כן היתה בהנהלה ובמועצה הפדגוגית של בית הספר לנערות ע"ש הרבנית אסתר רובינשטיין.

סבי אברהם יצחק הי"ד, סבתי סערל הי"ד, ושתי בנותיהם, דודתי, מרים (מניה) ובתיה הי"ד נרצחו אחרי חיסול גטו 2 של וילנה, ביריות ע"י הנאצים ועוזרים הליטאים ביער פונאר ליד וילנה בשנת 1942

דודתי מרים (מניה) קולטונוביץ הי"ד נולדה בשנת תרע"א 1911 והיתה פרופסור למתימטיקה באוניברסיטת וילנה.

דודתי בתיה קולטונוביץ הי"ד נולדה ביי"ט שבט תרפ"ד 24.1.1924 בוילנה, היתה תלמידה בגימנסיה לפני השואה, והיתה בת הזקונים להוריה.

דודי ברוך (בוריס) קולטונוביץ נולד בתאריך כ"ז אב תרע"ו 26.8.1916 בוילנה. בזמן מלחמת העולם השנייה הוא ברח מוילנה עם הכבוש של וילנה ע"י הגרמנים, כנראה הצטרף לצבא האדום ולאחר מכן נעלם. הקשר האחרון ממנו היה מטשקנט אוזבקיסטן. מאז ועד היום אנו מחפשים אחריו בכל העולם - בתחילה אבי מאיר ז"ל ולאחריו ועד היום הזה אני אברהם קולט. לפי המשוער נספה בוריס קולטונוביץ במלחמה.

אחותו של אבי שרה (שורה) יעקובי ז"ל עלתה לישראל בעקבות אבי, נשאה לד"ר צבי יעקוב' ז"ל ונולדו להם שתי בנות: בתיה ומרים. שרה יעקוב' ז"ל נפטרה בכ"ט שבט תשל"ט 26.2.1979.

אבי מאיר קולטונוביץ ז"ל נולד למשפחה ציונית בוילנה, למד בחדר מתוקן וסיים את הגימנסיה העברית הרצליה בגיל 16.

אבי מאיר ז"ל עלה לישראל לפני פסח בשנת 1933 מוורשה פולין, באניה מרתה וושינגטון, שהפליגה מנמל טרייסט לחיפה. הוא עלה עם גרעין של השומר הצעיר מוילנה (במסגרת ההכשרה - קבוצת בר כוכבא), שהקים את קבוץ מסילות ליד נס ציונה (הקבוץ עבר לאחר מכן לעמק בית שאן).

לאחר שעזב את הקבוץ עבר אבי מאיר ז"ל לתל אביב ועבד בבניית נמל תל אביב. הוא הצטרף לארגון ההגנה בתל אביב ולפלמ"ח ים (פלי"ם) ועסק בהברחת מעפילים בלתי לגליים (בלתי חוקיים) לארץ. בין השאר הוא העלה את המעפילים לחוף בשחייה מהאניה, כשהוא

נושאים על גבו. כל זאת, תוך כדי התנגדות לשלטונות המנדט הבריטי בארץ ישראל, שכפו את חוקי הספר הלבן, סגרו את גבולות וחופי הארץ, ולא נתנו בשרירות לב, לפליטי שואה יהודים מאירופה להכנס לארץ ישראל (אז פלשתינה א"י).

פלי"ם (השלוש של פלמ"ח וים, ולא ראשי תיבות על אף שנכתב עם גרשיים) הייתה הזרוע הצבאית הימית של הפלמ"ח, הכוח הצבאי הסדיר של "ההגנה" בארץ ישראל בשנים 1941–1948.

אבי מאיר ז"ל היה חברם ובן מחזורם בפלי"ם של חברי קבוצת כ"ג יורדי הסירה שנעלמו בדרך לפעילות מבצעית בלבנון בשנת 1941: צבי ספקטור, כתריאל יפה, שמעון אוצייטל, אריה ברזילי-איזון, יעקב גורדון, אריה גלברד, אפרים ויימן, חיים ויסמן, שמואל חנוביץ, אריאל טמס, ברוך יעקבסון, מרדכי כהן, ישראל נורדין-נורד, אברהם מריאל, דוד נפחא, נריאל פגלין, מרדכי פלונצ'יק, יהודה צרנר, גרשון קופלר, מנחם קוראקין, זאב רוטמן, עמירם שוחט הי"ד.

כ"ג יורדי הסירה הוא כינויים של עשרים ושלושה חללי הפלמ"ח, אשר נעלמו, ביחד עם קצין בריטי בשם פאלמר שהתלווה אליהם, בדרכם לביצוע פעולת חבלה בבתי הזיקוק בטריפולי שבלבנון.

כתריאל יפה שהיה ידידו של אבי היה מפקד הקורס הימי שהכשיר את קבוצת הכ"ג.

אבי ואמי נשאו בשנת 1945 בכפר גנים, כיום פתח תקווה (שם אני מתגורר כיום), ע"י הרב בן ציון צוויק זצ"ל, רב כפר גנים.

לאחר נישואיהם גרו הורי בחולון ובזמן מלחמת השחרור עברו במנוסה עם אחותי הגדולה רותי לתל אביב.

אני אברהם קולט, נולדתי בתל אביב, בתאריך 11/3/1948, ל אדר א תש"ח, בעיצומה של מלחמת השחרור וכחדשיים לפני ההכרזה על עצמאות מדינת ישראל. בשנת 1955 עברנו לגבעתיים ושם התגוררתי עם הורי עד נישואי בשנת 1971, ומעברי לכפר-גנים פתח תקווה, שם אני מתגורר עד היום. בשנת 1968 סיימתי לימודי הנדסאות אלקטרוניקה בבית הספר אורט יד-סינגלובסקי. שירתי ביחידה הטכנולוגית של חיל המודיעין בשנים 1968-1970. למדתי בפקולטה להנדסה של אוניברסיטת תל-אביב ולמדתי לתואר ראשון (1970-1974) ושני (1974-1976) בהנדסת חשמל אלקטרוניקה. אני עובד במשך כחמישים שנה כמהנדס אלקטרוניקה ומנהל בתעשיית ההייטק ובעיקר בחברות: תדיראן, אינטל, יבמ, קומברס, וכן הקמתי וניהלתי חברות תקשורת והשקעות, וכיום אני עוסק כעצמאי במדידות קרינה אלקטרומגנטית.

בזמן מלחמת השחרור עבד אבי מאיר ז"ל כנהג בצבא, ולאחר השחרור החל לעבוד כנהג משאית ולאחר מכן כנהג מונית עצמאי.

אבי היה ספורטאי מצטיין ועסק בשחייה ובחתיירה ספורטיבית, בתחילה בוילנה ולאחר עלייתו ארצה בתל אביב.

אבי ספר לי בילדותי כיצד בצעירותו היה חופר בעיצומו של החורף בקרח של נהר הויליה בוילנה, וצולל מתחת למי הקרח הקפואים שכיסו את הנהר.

אבי היה אדם טוב לב, פקח, חרוץ, מסור, אב טוב לילדיו, וציוני אמיתי. אבי נפטר ממחלת הסרטן (במע"ה הגס ובערמונית) בתאריך כ"ז אדר תשנ"א (13.3.1991) ונטמן בבית העלמין קריית שאול בתל אביב.

2. וילנה היהודית – ירושלים דליטא

[25]

בית הקברות היהודי בוילנה בשנות ה-20 של המאה ה-20

קהילת וילנה נוסדה במאה ה-16 (בשנת 1543), כאשר המלך זיגמונד III נתן ליהודים כתב זכויות לפיו מותר להם לשכור ולקנות בתים בעיר ולסחור בה. כמו כן, מותר להם לייסד מוסדות ציבוריים הדרושים לקהילה. מאידך גיסא, לא נזכרת בכתב זכויות זה הרשות לעסוק במלאכה. את הזכות הזאת קיבלו כמאה שנה מאוחר יותר (ב-1633) מהמלך ולדיסלב IV. אולם, כתבי זכויות הם דבר אחד, והמצב בשטח הוא דבר אחר. למעשה, היו מאבקים מתמידים בין היהודים לבין העירוניים הנוצריים על זכויות המסחר, המלאכה ואזורי המגורים. היות והאצילים התנגדו לעירוניים - הם תמכו ביהודים, והמלך ניסה לפשר בין הצדדים. מה שהעירוניים לא השיגו בדרך של הגבלות מצד החוק - ניסו להשיג באלימות, בהתנפלויות על בעלי מלאכה יהודיים ועל בתיהם.

גזירות ת"ח ות"ט (1648/9) לא הגיעו לוילנה, אך השפיעו על הקהילה בכך שפליטים יהודיים רבים הגיעו לוילנה מאזורי השחיטה. וילנה הפכה לחשובה עד כדי כך שב-1652 הוכרה כ"קהילה ראשית" בוועד המדינה של יהודי ליטא. כמו כן היא הפכה למרכז לרבנים בעלי שם: על כסא הרבנות ישב ר' משה בן יצחק לימא, מחבר הספר "חלקת מחוקק", ביאור על שלחן ערוך "אבן העזר". תלמידי חכמים נוספים היו הש"ך (ר' שבתאי כהן), בעל "שפתי כהן" על "יורה דעה", המהרש"ק (ר' אהרן שמואל קוידנבר), מחבר הגהות וביאורים על הש"ס, ור' משה רבקה"ש, אשר הגיע מפראג והביא אתו ספרייה תורנית גדולה. כמו כן היה מחברו של הספר "באר הגולה".

שנת 1655 שמה קץ לפריחה זו. הרוסים כבשו את העיר. רובע היהודים נשרף, וכמעט כל היהודים נמלטו מהעיר. כמה שנים לאחר מכן (1661) שחררו צבאות פולין וליטא את העיר מידי הרוסים, והיהודים התחילו לחזור לעיר. נקודת הפתיחה לשיקום הקהילה לא הייתה קלה; המספרים מעידים על כך: ב-1645 היו בוילנה 2,630 יהודים (וזאת לפני זרם הפליטים היהודים של ת"ח ות"ט), ב-1662 היו בה רק 415 יהודים. בראשית המאה ה-18 הם סבלו ממלחמה נוספת, "מלחמת הצפון" בין רוסיה לבין שבדיה (1700-1721). שני הצבאות הטילו מיסים כבדים על הקהילה. גם אסונות טבע לא חסרו - היו שריפות גדולות בעיר, וגם מגיפות. אלה פגעו באוכלוסיית העיר בכלל אך ביהודים בפרט, בהיותם מוגבלים לאזור מוגדר, רובע היהודים (הגבלה זו בוטלה כמעט כליל ב-1783, ובאופן סופי ב-1851). אם לא די בצרות החדשות, נמשכה הצרה הישנה של המאבק עם הסוחרים ובעלי המלאכה הנוצריים, אשר התנגדו לשילובם של היהודים במסחר ובמלאכה בעיר.

באותם ימים קשים היו בין היהודים בעלי הון אחדים אשר עזרו לקהילה להתמודד עם העירוניים בענייני מסחר. הראשון ביניהם היה ר' יהודה בן אליעזר, אשר שימש כ"ספרא ודיינא" (ס"ד) בקהילה. הוא בנה בכספו בית מדרש חדש, שנקרא על שמו "קלויז היסוד" . השני היה אליהו בן צבי פעסעלס, נכדו של ר' משה קרעמער. הגר"א נימנה עם משפחתו.

למרות הצרות שתוארו לעיל, יש לציין נקודות אור בקהילת וילנה דאז. היהודים נהנו מאוטונומיה מלאה בענייניהם הפנימיים - "הקהל" טיפל בצרכי היהודים מבחוץ ומבפנים - הוא ייצג את היהודים בפני השלטונות, וגבה ושלם מיסים לממשלה. כמו כן הוא טיפל בעניינים הפנימיים של היהודים - בניקיון, בבריאות, בסעד ובחינוך ברובע היהודים. דוגמאות לפעילותו הן ועדות בשם "צדקה גדולה", "בדק בית", "ביקור חולים", "גחש"א" ו"תלמוד תורה". השמות מדברים בעד עצמם.

וילנה של סוף המאה ה-17, ובהמשך במאה ה-18, הייתה יכולה להתגאות בגדולי התורה שבה, ביניהם:

ר' צבי הירש מקוידנוב, בעל ספר המוסר "קב הישר";

ר' יוסף, חתנו של ר' משה קרעמער (אבי משפחת הגר"א), בעל הספר "ראש יוסף", חידושים בהלכות ואגדות;

ר' יקותיאל גורדון, אשר למד רפואה בפדואה והושפע מר' משה חיים לוצאטו;

ר' עזריאל ובניו, המדקדקים בלשון העברית;

ר' ברוך כהנא רפפורט (ר' ברוך חריף);

ועל כולם - הגר"א, ר' אליהו הגאון מוילנה, הענק אשר אחראי יותר מכל גדול אחר לשמה של וילנה כ"ירושלים דליטא". שנות חייו: ת"פ-תקנ"ח (1720-1797). הוא הראה כישרונות לימוד בלתי רגילים מילדותו. בתחילה למד ביחידות, כשהוא נתמך בידי ועד הקהל ומעוזבנו של ר' משה רבקה"ש, שהשאיר קרן לסיוע ללמדנים מבני משפחתו. משנת הארבעים לחייו התחיל להרביץ תורה בחוג למדנים מרוסיה הלבנה ומליטא שבאו לשמוע תורה מפיו. היקף למדנותו היה עצום - הוא כתב פירושים על המשנה, על מדרשי ההלכה, על התוספתא, על התלמוד הבבלי, על התלמוד הירושלמי ועל הפוסקים; הקדיש תשומת לב רבה לתנ"ך ולדקדוק השפה העברית; עסק בלימוד הקבלה; כתב פירוש על ההגדה של פסח; כתב ספר על גבולות ארץ ישראל לפי ספר יהושע ועל בניין בית המקדש. כל הספרים האלה הוצאו לאור אחרי פטירתו על ידי תלמידיו ובני משפחתו. לימודיו והתעניינותו התרחבו למדעים שונים ומגוונים, מפני שהוא סבר שהם יכולים לשמש כלי עזר ללימוד התורה. לדעתו לימוד המתמטיקה, הגיאוגרפיה והדקדוק יכול לעזור להבנת הלכות וסוגיות מסוימות בגמרא, ולכן עסק בהם אישית או עודד את תלמידיו לעשות כן. אך הגר"א אינו ידוע רק בגלל למדנותו, אלא גם בעקבות התייחסותו לתנועות ולאירועים של תקופתו:

תנועת ההשכלה של מזרח אירופה הייתה בראשיתה בימיו, ותגובתו לכך הייתה יחסית מתונה. ההסבר לכך נעוץ בחלקו בעובדה שבסביבתו היו משכילים שנשארו קשורים למסורת (נגד אלה שרצו להכניס דעות חדשות ביהדות נלחם), ובחלקו בעובדה שהזכרה לעיל שהוא עצמו התעניין בלימודים חיצוניים, אם כי ממניעים שונים מאלה של אנשי ההשכלה (ככלי עזר ללימודי קודש, ולא כערכיים בפני עצמם).

· נושא ציבורי שני שהגיב עליו היה פרשת רבה דאז של וילנה, ר' שמואל בן אביגדור. במשך שלושים שנה (1762-1791) התנהל מאבק קשה בינו לבין ועד הקהל. לצד הרב עמדו בעלי המלאכה (אשר גדלו מספרית במשך השנים, אך לא הייתה להם נציגות בוועד הקהילה) והחסידיים (שהיו במחותרת). הגר"א שוכנע על ידי ראשי הקהל שמניעי הרב פסולים, ולכן

התנגד לו. גורמים ממשלתיים זרים (פולניים) הוכנסו לתמונה, והתוצאה הסופית הייתה שהרב הורד ממשרתו, אך תוצאה עמוקה יותר הייתה שכוחו האוטונומי של ועד הקהל ירד.

לעומת תגובתו המתונה יחסית בנושאי תנועת ההשכלה ופרשת הרב, בולט בקיצוניותו יחסו השלילי של הגר"א לתנועת החסידות. הגר"א חשש מירידת קרנו של לימוד התורה בעקבות הדגש ששמה התנועה החסידית על עבודת ה' מתוך שמחה פשוטה ואמונה ברבי, ולא דווקא מתוך לימוד תורה. העובדות בשטח היו - בוילנה נוסד מניין של חסידי קרלין, וכן של חב"ד. ועד הקהל, אשר תמך בעמדת הגר"א, הטיל חרם על החסידים (תקל"ב 1772). הרדיפות והמאבקים החריפו עם הזמן, והגיעו לשיאם אחרי מותו של הגאון בשנת תקנ"ח (1797). גורמים זרים (ממשלת פולין) אף הוכנסו לתמונה. בסופו של דבר הושגה שביתת נשק מסוימת, כשהחסידים הורשו להחזיק מניינים בוילנה, אך היו שתי תוצאות חשובות נוספות: הראשונה שבהשפעת עמדת הגר"א נעצרה במידה מרובה התפשטות החסידות בליטא, והשנייה שהמאבק הפנימי המר פגע קשות בוועד הקהל ובאוטונומיה היהודית בוילנה.

שטח נוסף בו בלט הגר"א קשור לארץ ישראל. הוא החליט לעלות ארצה, ואף יצא לדרך. לבני משפחתו כתב מהדרך איגרת, שהיא מעין צוואה רוחנית, הנחיה בענייני חינוך וקיום מצוות. משום מה חזר לוילנה, וחי בה עד יום מותו. את העלייה לארץ ישראל שהתחיל אך לא סיים הגשימו תלמידיו. המפורסמים שבהם היו ר' מנדל ור' ישראל משקלוב, ור' בנימין ריבלה"ס, אף הוא משקלוב. קבוצות אלה התיישבו בצפת וברושלים. הוקם כולל של יוצאי וילנה בירושלים, ובאמצע המאה ה-19 אף היו ממשיכי תלמידי הגר"א בין מייסדי השכונות החדשות בירושלים, ביניהן מאה שערים.

במאה ה-19 גדלה אוכלוסיית היהודים בוילנה בעקביות - מ-6,971 בשנת 1800 ל-20,706 בשנת 1832 (בה היוו היהודים רוב מוחלט בעיר), ועד 63,996 ב-1897 (40.9% מהאוכלוסייה). אולם, למרות הגידול המספרי, הזמנים לא היו פשוטים כל עיקר. שלטון הצארים הרוסיים בוילנה (1795-1916) היה תקופת ירידה נוספת ל"קהל", הוועד האוטונומי היהודי. ב-1827 הונהג גיוס חובה לצבא ל-25 שנה. ה"קהל" היה אחראי למילוי מכסת הנערים, וכך השניא את עצמו על היהודים שגזרת הגיוס פגעה בהם או בבניהם. המכה הניצחת הגיעה ב-1844, כשהשלטונות הרוסיים ביטלו את ה"קהל" והשאירו רק "הנהלות בתי כנסת", בעלי תפקידים מצומצמים בהרבה מכוחו של ה"קהל". נוסף על כך, ממשלת הצאר ייסדה בית מדרש לרבנים, כיון שרצתה לחנך דור של רבנים נאורים אשר יאמצו את השפה ואת התרבות הרוסית. בוגרי בתי המדרש האלה היו ל"רבנים מטעם". תפקידם היה לרשום רישומים טכניים של האוכלוסייה היהודית, ולדרוש דרשות הלל לממשלת הצאר. המשכילים תמכו בהם, אך ההשפעה הדתית האמיתית נשארה בידי הרבנים המסורתיים. ב-1873 הפך בית המדרש לרבנים לבית מדרש למורים. גם במתכונת זו לא השתנתה המטרה להפיץ את הלשון הרוסית ואת ההשכלה הכללית בקרב הנוער היהודי.

השינויים ברחוב היהודי ובהנהגה היהודית בוילנה של המאה ה-19 לא באו רק מבחוץ, מטעם הצאר. גם מבפנים, מתוך היהודים עצמם קמו תנועות שונות. מצד אחד, המרכז הראשון לתנועת המוסר היה בוילנה. ר' ישראל סלנטר, מייסד תנועת המוסר, הציע לייסד "מוסר שטיבל", חדר מיוחד בו יוכלו סוחרים עסוקים להתאסף במטרה לקיים חשבון נפש ולימוד מוסר. ה"מוסר שטיבל" הראשון נוסד בביתו של ר' זלמן בן אוריה, בפרוור של וילנה. ר' ישראל סלנטר עצמו ישב בוילנה שבע שנים (1860-1867). הוא עזב את וילנה ב-1867 ועבר לקובנה, כדי להוריד מעליו את לחץ המשכילים שיעמוד בראש בית המדרש לרבנים הרוסי שהוזכר לעיל.

לעומת שרשי תנועת המוסר שצמחו בוילנה, היא הפכה גם למרכז תרבות עברית ואידישית, לציונות ולמפלגות המאפיינות את סוף המאה ה-19 ואת תחילת המאה ה-20.

וילנה הייתה אחד המרכזים החשובים של התנועה הציונית: אחד העם ייסד את תנועתו "בני משה" בוילנה (1888); ועידת "חובבי ציון" התקיימה בוילנה (ב-1889); תנועת "המזרחי" נוסדה ע"י הרב יצחק יעקב ריינס בוילנה (1902), ובכך נוצרה התנועה הציונית הדתית הממוסדת.

אולם וילנה לא הייתה רק מרכז ציוני, אלא גם מרכז סוציאליסטי-אידישאי. ארגון ה"בונד" נוסד בוילנה ב-1897 כמפלגה סוציאל-דמוקרטית יהודית. הייתה תחרות בין הזרמים ההשקפתיים השונים בוילנה. כל זרם הקים מוסדות תרבות, ספרות, חינוך ותעמולה.

לעומת התנועות השונות שתוארו לעיל, המשיכה וילנה להיות מרכז תורני-חרדי חשוב, וזאת בעיקר בעקבות הנהגתו של ר' חיים עוזר גרודז'נסקי, רבה של וילנה. שנות חייו: תרכ"ג-ת"ש (1863-1940). בשנת תרמ"ז (1887) מונה לאחד מהדיינים בבית הדין של וילנה, ויהודי העיר התייחסו אליו כאל ראש הדיינים. הוא השתתף בוועידת היסוד של תנועת "אגודת ישראל" בקטוביץ (תרע"ד 1914), ומאז ועד מותו היה מראשי "מועצת גדולי התורה של אגודת ישראל".

לסיכום התמונה ההשקפתית יש לציין שבתי הדפוס העבריים בוילנה היו גורם חשוב ביצירת מרכז רוחני יהודי בוילנה. נקודה זו נכונה במיוחד לגבי העולם התורני, כשבית הדפוס של ר' מנה ראם ומאוחר יותר של "האלמנה והאחים ראם" היה זה שהדפיס את ש"ס וילנה הידוע.

מלחמת העולם הראשונה הביאה לוילנה פליטים רבים שגורשו מאזורים הקרובים יותר לחזית.

לאחר שהעיר נכבשה על ידי הגרמנים (יום הכיפורים ע"ו - 1916) החלה תקופה קשה של רעב, של חוסר עבודה ושל מיסים גבוהים שהוטלו על היהודים. העזרה ליהודי וילנה אורגנה על ידי "ועד הסיוע היהודי" בראשות ד"ר יעקב וגודשי, וכן על ידי הג'וינט. משנת 1919 עד 1922 עברה העיר מיד ליד כמה פעמים - מהגרמנים לפולנים (1919), מהם לצבא האדום הרוסי (יולי '20), ממנו לליטאים (בין אוגוסט לאוקטובר '20 מסרו הרוסים את השלטון לליטאים), כיבוש מחדש על ידי הפולנים (אוקטובר '20) וסיפוח סופי לפולין (בראשית 1922). מאז ועד מלחמת העולם השנייה נשארה העיר בתחומה של פולין. לעובדה זו היו השלכות רבות על יהודי וילנה, שהחשובה בהן הייתה ניתוקה של וילנה וסביבתה ממדינת ליטא העצמאית. עובדה זו הייתה קשה ליהודי ליטא וליהודי וילנה גם יחד, אך כשהיא הייתה סופית - ניגשו יהודי וילנה למלאכת שיקום מוסדות הקהילה מבחינה דתית, תרבותית וכלכלית. הוקם ועד קהילה אשר בו זכו תחילה הציונים לרוב, אך מפלגות השמאל עלו בכוחם בשנות ה-30. את העולם החרדי המשיך להנהיג ר' חיים עוזר גרודז'נסקי, אשר זכה להערכה רבה בעולם התורני. נמשכה ביתר שאת הפעילות התרבותית העניפה בעברית ובאידיש. נוסדו בתי מדרש למורים, גימנסיות, בתי ספר יסודיים, תיאטרונים, אגודות לתרבות ולספורט. כמו כן למדו באוניברסיטה בוילנה סטודנטים יהודיים רבים. האידישישאים הקימו בוילנה מכון מדעי אשר אסף חומר רב של פולקלור יהודי ושל לשון האידיש. נוסף לכך נוסד חוג של סופרים צעירים באידיש ("יונג ווילנע"). וילנה הפכה מרכז לאידישישאים.

כבכל אירופה הורגשה בשנות ה-30 גם בוילנה מתיחות רבה בין היהודים לבין האוכלוסייה הכללית, הפולנית. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, במשך כמה חודשים (אוקטובר 39 - יוני 40) הייתה וילנה חלק מליטא. עם פלישת הנאצים לפולין מצאו פליטים יהודיים מפולין מלט בוילנה, ומוסדות הקהילה עזרו להם. ביוני 1940 סופחו המדינות הבלטיות, ובתוכן וילנה, לרוסיה הסובייטית. השלטונות הסובייטים פגעו קשות במוסדות הדת והתרבות העבריים והאידישישאים. ביוני 1941 נכבשה וילנה על ידי הנאצים, הוקם גטו והחלו האקציות והרציחות. הרוב המכריע של יהדות וילנה הוצא להורג ביער פונאר, מחוץ לוילנה. הוקם ארגון יהודי פרטיזני בראשות יצחק ויטנברג. הגטו חוסל בספטמבר 1943, והעיר שוחררה על ידי הצבא

הרוסי ביולי 1944. מתוך כ- 80,000 יהודים שהיו בוילנה ערב השואה, נותרו 800 יהודים ב- 1944. לאחר השואה נעשה ניסיון לשקם במידת מה את הקהילה. כמו כן נוסד מוזיאון להנצחת השואה בוילנה, מזכרת עצובה לקהילת הפאר שהייתה ואיננה עוד.

נהר הויליה בוילנה.

בית הכנסת הכוראלי של וילנה הידוע כבית הכנסת "טהרת הקודש" נמצא ברחוב זבלנה (כיום רחוב פילימו 39) בסמוך לבית מגוריו של מאיר קולטונוביץ ז"ל ברחוב זבלנה 24. בית הכנסת נחנך בשנת 1903 והוא היחיד ששרד מכל 105 בתי הכנסת של וילנה ומשרת כיום את קהילת וילנה הקטנה.

3. פונאר

פונאר, אתר הרצח של יהודי וילנה והסביבה, שוכן 10 ק"מ מדרום לוילנה, על הכביש לגרודנו. לפני המלחמה היה זה אזור קיט מיוער. תושבי וילנה נהגו להגיע אליו בימי הקיץ לנפוש ולאסוף גרגרי יער ופטריות. האתר נבחר לרצח עקב קרבתו לקו הרכבת וכן מכיוון שהיו בו בורות בקוטר 12-23 מטרים ובעומק 5-8 מטרים ותעלות לצנרת בין הבורות, אותם חפרו הסובייטים ב-1940, כשהכינו מקום אחסון למכלי דלק לשעת חירום.

מעשי הטבח החלו מיד עם הגיעם של אנשי יחידת האנצצקומנדו 9 של האס אס לוילנה וכללו גברים, נשים וילדים. הרציחות החלו לאחר מבצע ברברוסה בין יולי 1941 לאוגוסט 1944 בקרבת תחנת הרכבת בפונאר.

"11 ביולי. מזג האוויר די יפה. חמים בחוץ, עננים לבנים בשמיים ורוח קלה נושבת. מכיוון היער נשמעות יריות. כנראה מדובר באימונים. הירי החל בשעה ארבע אחר הצהריים. אחר כך נודע לי שיהודים רבים הובלו ליער על הגרודזיניקה [הכביש לגרודנו] ואחר כך ירו בהם. זה היה היום הראשון של הוצאות להורג. הרגשה מדכאה. הירי נפסק סביב השעה שמונה בערב. בשביל הגרמנים 300 יהודים זה 300 אויבי האנושות. בשביל הליטאים 300 יהודים זה 300 זוגות נעליים, מכנסיים ובגדים".

קאז'ימיר סאקוביץ', וילנה – פונאר: אדמה ללא אלוהים, ע' 11, 13

מיוני 1941 עד יולי 1944 נרצחו בפונאר מעל ל-75,000 אנשים, 95 אחוז מהם יהודים, והאחרים שבויי מלחמה סובייטים ומתנגדי השלטון הגרמני מבין המקומיים. הקרבנות הובאו לאתר הרצח ברגל, בכלי רכב וברכבת, בקבוצות של עשרות, מאות ואף אלפים. הם נורו ונקברו במקום.

כבר ב-1943 הקים הימלר יחידה מיוחדת, קומנדו 1005, שתפקידה היה לשרוף את גופות הנרצחים בגאיות ההריגה ולטשטש את עקבות ההשמדה ההמונית. גם בוילנה הוקמה קבוצה כזו – מקרב אסירים יהודים. בסוף ספטמבר 1943 נשלחה קבוצה בת 80 אסירים יהודים לפונאר. האסירים הוחזקו בשעות הלילה בתוך בור וביום עבדו, כשרגליהם כבולות בשלשלאות, בפתיחת הקברים, הוצאת הגופות, סידורן בערמות ושרפתן. האסירים ידעו שעם סיום עבודתם יירצחו. בלילות חפרו מנהרה באורך כ-35 מטרים, מתחת לגדרות עד לשטח ממוקש. בליל 15 באפריל 1944, אחרי שלושה חודשי חפירה, ניסרו האסירים בפצירה את הכבלים וארבעים מהם יצאו דרך המנהרה. הם נתגלו בידי השומרים ורובם נתפסו או נורו למוות. 15 מהם הצליחו לברוח ו-11 מהם הגיעו אל הפרטיזנים שביערות רודניקי.

ג. כ-7,000 יהודים שרדו את השואה בוילנה, מתוך 80,000 יהודים שגרו בוילנה בשנת 1941

בפונאר נרצחו יהודי וילנה והסביבה ושם נרצחה גם משפחת קולטונוביץ הי"ד, משפחתו של אבי ע"י הנאצים ועוזריהם הליטאים ימ"ש.

על טבח פונאר נכתב בשיר הידוע "פונאר" (שטילער, שטילער, שקט שקט). את השיר ביידיש חיבר שמריהו קצרגינסקי בעקבות בית בפולנית שכתב הרופא ד"ר נח לאון וולקוביסקי, והוא הולחן ע"י בנו בן ה-12, אלכסנדר וולקוביסקי (אלכסנדר תמיר) שנכתב בגטו וילנה בשנת 1943. השיר הוא שיר ערש לילד שאביו נספה בפונאר:

שְׁקֵט, שְׁקֵט, בְּנֵי נַחֲרִישָׁה
כָּאן צוֹמְחִים קְבָרִים
הַשּׁוֹנְאִים אוֹתָם נִטְעוּ
פֶּה מִעֲבָרִים
אֶל פּוֹנָאר דְרָכִים יוֹבִילוּ
דֶּרֶךְ אֵין לְחֹזֵר
לְבָלִי שׁוֹב הֶלֶךְ לוֹ אָבֵא
וְעַמּוֹ הָאוֹר

האנדרטה ביער פונאר

שלט הזיכרון ביער פונאר

אחד מבורות ההריגה בפונאר

בתמונה העליונה: אבי מאיר קולטנוביץ ז"ל בראש קבוצת החתירה הספורטיבית על הירקון

בתמונה התחתונה: אברהם קולט בביקור ליד בורות המוות בגיא ההריגה בפונאר שליד וילנה, 1977, שם נרצחו יהודי וילנה והסביבה ושם נרצחה גם משפחת אביו ז"ל ע"י הנאצים ועזריהם הליטאים ימ"ש.

מאיר קולטונוביץ ז"ל במסגרת אימונם בפלי"ם בתל אביב

מאיר קולטנוביץ ז"ל, חתירה ספורטיבית בירקון תל אביב

4. כ"ג יורדי הסירה

"קשה לתאר יחידה טובה מזו" יצחק שדה

אבי מאיר קולטונוביץ ז"ל היה חבר בסקציה הימית של הפועל בירקון תל אביב בהדרכתו של כתריאל יפה הי"ד, והיה חברם וכן מחזורם של חברי קבוצת כ"ג יורדי הסירה, שנעלמו בשנת 1941 בדרך לפגיעה בתשלובת זיקוק הנפט בטריפולי שלבנון, פעולה שממנה לא שבו.

שמות חברי קבוצת הכ"ג:

צבי ספקטור טייס ומפקד סירת הכ"ג בן 24 בנופלו

כתריאל יפה קברניט סירת הכ"ג בן 31 בנופלו

יצחק הקר סגן מפקד הפעולה בן 25 בנופלו

שמעון אוצייטל בן 30 בנופלו

אריה ברזילי-אייזן בן 19 בנופלו

יעקב גורדון בן 22 בנופלו

אריה גלברד בן 19 בנופלו

אפרים וימן בן 21 בנופלו

חיים ירמיהו ויסמן בן 25 בנופלו

שמואל חנוביץ בן 21 בנופלו

אריאל טמס בן 21 בנופלו

ברוך בורקה יעקבסון בן 25 בנופלו

מרדכי "מוטקה" כהן בן 36 בנופלו

דוד נפחא בן 20 בנופלו

ישראל נורדין נורד בן 29 בנופלו

אברהם נוריאל בן 28 בנופלו

נריאל (נרי) פאגלין בן 20 בנופלו

מרדכי פלונצייק בן 27 בנופלו

יהודה "רודי" צארנר בן 20 בנופלו

גרשון קופלר בן 34 בנופלו

מנחם קורקין בן 18 בנופלו

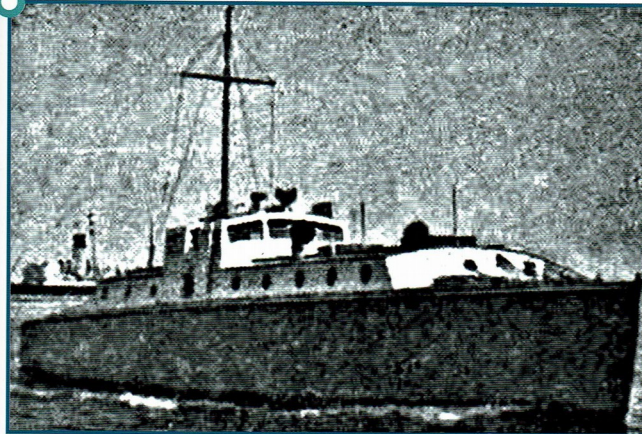
זאב רוטמן בן 21 בנופלו

עמירם שוחט מדריך בקורס הכ"ג בן 26 בנופלו.

כ"ג יורדי הסירה הוא כינויים של כ"ג חללי הפלמ"ח, שנעלמו, ביחד עם הקצין הבריטי מייגור סר אנתוני פאלמר שהתלווה אליהם, בדרכם לביצוע פעולת חבלה בבתי הזיקוק בטריפולי.

עוד אחזור ובידי אהדוף זה הגל
ומצחי וראשי אנעץ תוך זרם מימיו הגושים.
כי לא בחשך אמריא לא בצל אגדל.
לא אלה יביאו הקץ לקרעי דמיונותי הנואשים.
עוד אחדור ובקדקדי למוד המהלמה אנפץ
את שער הברזל וחומת הבזלת השחורה –
ואם נורא הגל ואימים משבריו מעבר,
אם מוצק השער וקשות אבני החומה –
תוך זרם מימיו הזדונים זרועותי אשבר,
אל ברזלו אנפץ קדקדי ואקפץ תהומה.
יהיו הזרועות עדות אלמות לקרב,
קרב קטן ונלעג אך מאד עקשני.
וכתם דם – מצבת עולם לעלם נלהב
אשר פרץ גדר מת כשנולד חולם רגשני.

צבי ספקטור

"ארי הים" - התצלום היחיד הקיים הידוע של הסירה מאז הפלגתה ב-1941

62 | הכ"ג - שליחות עלומה

"ארי הים" – התצלום היחיד הקיים הידוע של סירת הכ"ג מאז הפלגתה בשנת 1941

5. הקדושים ממשפחת קולטונוביץ הי"ד שנרצחו בשואה

סבא: ר' אברהם יצחק קולטונוביץ הי"ד בן ר' חיים ז"ל ושרה ז"ל נספה בפונאר
סבתא: סערל סוניה קולטונוביץ הי"ד בת ר' חיים מרדכי מיליקובסקי ז"ל ובתיה טייבא לזין ז"ל
נספתה בפונאר

דודה: מרים קולטונוביץ הי"ד בת ר' אברהם יצחק ז"ל וסערל ז"ל נספתה בפונאר

דודה: בתיה קולטונוביץ הי"ד בת ר' אברהם יצחק ז"ל וסערל ז"ל נספתה בפונאר

דוד: ר' ברוך בוריס קולטונוביץ ז"ל בן ר' אברהם יצחק ז"ל וסערל ז"ל (מקום קבורתו אינו
ידוע)

6. מכתבים ותעודות

רישום הלידה של אבי מאיר קולטונוביץ בפנקסי הקהילה היהודית בוילנה 1912

תפקיד ראשון ב. נ. ל. ה. מ.

מספר	מספר	שם	תאריך	מקום	הערות
1	1	מאיר קולטונוביץ	1912	וילנה	הולדתו של אבי מאיר קולטונוביץ
2	2	מאיר קולטונוביץ	1912	וילנה	הולדתו של אבי מאיר קולטונוביץ
3	3	מאיר קולטונוביץ	1912	וילנה	הולדתו של אבי מאיר קולטונוביץ
4	4	מאיר קולטונוביץ	1912	וילנה	הולדתו של אבי מאיר קולטונוביץ
5	5	מאיר קולטונוביץ	1912	וילנה	הולדתו של אבי מאיר קולטונוביץ

תעודת הגימנסיה העברית הרצליה בוילנה אותה סיים אבי מאיר
קולטנוביץ בגיל 16

7. ביבליוגרפיה ומקורות

1. הכ"ג שליחות אלומה, מרדכי נאור, 2019
2. קהילת וילנה, מחניים, י. קלויזנר, גיליון ק"כ, מרחשוון תשכ"ט.
3. וילנה - ערים ואמהות בישראל, י. קלויזנר, ירושלים, תש"ו.
4. האנציקלופדיה העברית, ירושלים - תל אביב, תשכ"ג, כרך ט"ז.
5. The Jews of Lithuania, M. Greenbaum, Jerusalem, 1995
6. אתר 'דעת' 2019
7. וילנה, תחקיר וכתביבה: הדסה קליימן
8. טבח פונאר, יד ושם
9. טבח פונאר, מוניקה טומקייביץ, 2008
10. קאז'ימיר סאקוביץ', וילנה – פונאר: אדמה ללא אלוהים, ע' 11, 13